

BIBLIOTECA, SPAȚIU PUBLIC

Irina CIOS

Rezumat

Pentru a putea defini biblioteca drept un spațiu public trebuie să identificăm acele trăsături spațiale și non-spațiale ale spațiului public ce pot fi atribuite ori recunoscute unei bibliotecii.

Astfel, din punct de vedere spațial vorbim despre bibliotecă în sensul unui spațiu determinat în interiorul țesăturii urbane, structurat, capabil să găzduiască, să provoace și să stimuleze oameni, evenimente, acțiuni.

Din punct de vedere non-spațial, trăsăturile spațiului public ni se înfățișează mai degrabă ca o serie de atribute pe care biblioteca le poate căpăta și de funcții pe care le poate îndeplini sau nu. Dacă pentru spațiul public în general putem vorbi de însușiri precum accesibilitatea, conflictualitatea, vizibilitatea, comunalitatea, o temporalitate, o raționalitate și o sensibilitate specifice, care dintre aceste însușiri pot fi recunoscute bibliotecii astfel încât ea să poată fi considerată un spațiu public?

Cuvinte-cheie: Spațiu public, accesibilitate, vizibilitate, percepția publică

Introducere

În percepția publică a societății românești actuale, biblioteca își găsește tot mai greu un loc onorabil. Dacă această societate pare tot mai hotărât orientată spre succesul imediat după rețete de cele mai multe ori gata făcute, conform unei logici primitive a capitalismului de piață în care timpul nu este niciodată un aliat al profitului, iar spațiul doar un conglomerat de locuri cu potențial investițional, biblioteca se înscrie în contratimp și contraspațiu cu o asemenea logică. Între imaginea unui loc al trecerii obligatorii pentru studenți, profesori și cercetători cu misiunea precisă a informării în vederea atingerii unui scop

limitat (un examen, un curs, un articol de scris) și folclorul urban de proastă calitate care o recodifică prin metonimie pentru a o asimila divertismentului bahic, biblioteca are de recuștigat un prestigiu și o funcție socială într-o bătălie inegală cu forțele și formele seducătoare ale consumului. Știind bine că întoarcerea la modelul arhivei specifice modernității timpurii sau chiar unor epoci mai îndepărtate nu e posibil decât cu prețul unui nou defazaj în raport cu actualitatea, în ce fel se poate propune biblioteca drept un spațiu integrat în spațiul mai larg urban, dar și drept un loc aflat în coerență cu nevoile, aspirațiile și interesele unui public diversificat, de la copiii la vîrstnici, de la cercetători consacrați la oameni aflați în căutarea unui loc de muncă, de la persoane în căutarea unui loc de desțindere creativă pînă la grupuri, inițiative, asociații care să poată organiza aici acțiuni cu impact și beneficii publice? Și, mai ales, pentru bibliotecile care există (de multe ori neștiute, ignorate sau devalorizate), cum pot ele să-și găsească o funcționalitate și o utilitate publică fără a se înscrie, prin demisie și abandonarea propriei vocații, în strategiile de eficiență ale pieței libere?

Biblioteca – spațiu public?

Biblioteca este prin definiție un spațiu construit. Arhitectul sau proiectantul o imaginează și o înalță croind un loc în care un număr nedeterminat de evenimente, de întâlniri, de gesturi, de senzații și de gânduri să poată avea loc. El este un loc închis și organizat conform unui număr de exigențe de accesibilitate, de funcționalitate și de securitate. De asemenea, el este un loc condensat și pliat: *condensat*, întrucît concentrează în sine arhive materiale ale cunoașterii și informației care sînt stocate după criteriile considerate riguroase. Dar și

un loc *pliat*, întrucât el se lasă depliat prin chiar accesul presupus nelimitat la aceste arhive și, grație lor, în vederea lor sau folosindu-le doar ca pretext, ele îngăduie o desfășurare discursivă, imaginativă, afectivă sau doar pragmatică. Biblioteca propune un model de organizare alternativă a spațiului, nu doar pentru că adăpostește obiecte cu trăsături spațiale cu totul deosebite (obiecte spațiale în care se concentrează o altă ordine spațială, cea a scrisului, el însuși spațializare a limbii ca mediu al gândirii și mijlocitor între oameni, generații și civilizații), ci și pentru că provoacă și stimulează comportamente, atitudini, gesturi spațiale care întrerup, în mediul urban, ritmurile și vitezele corporale trepidante.

Spațiul bibliotecii este unul al întreruperii celorlalte configurații spațiale ale orașului, prin decelerare, suspendare, reducere fenomenologică a senzațiilor și punere între paranteze a stimulilor cu care orașul bombardează simțurile. Înainte de a fi raft (liber), sală de lectură sau catalog, biblioteca e un refugiu, oraș-refugiu în inima orașului, loc de azil și protecție al celor refugiați din calea opresiunii urbane. Ea îngăduie, trebuie să îngăduie, prin modul însuși în care e construită, dispusă în oraș și organizată în interiorul său, o ospitalitate necondiționată, un acces liber și gratuit, intuitiv și imediat, o ospitalitate înscrisă în pereții săi, în ușile și ferestrele sale, în carnalitatea însăși a clădirii. Spațiul intermediar între public și privat, nici întru totul public asemenea străzii, cu care împărtășește accesibilitatea, dar nu și temporalitatea, nici întru totul privat, cu care împărtășește o anumită formă de reflexivitate, dar nu aceeași intimitate. De aceea, biblioteca nu e doar o fugă din calea orașului, ci și, precum casa descrisă de Lévinas, o întoarcere la sine, o regăsire, prin adunarea laolaltă într-un prezent replitat a trecutului și viitorului, ele însele

transformate: la propria biografie, la viețile celor apropiați și trecuți, dar și, în forma proiectării de sine prin cunoaștere și informare. Ruptura spațială nu e posibilă dacă nu provoacă o decuplare a corpului uman de masiva corporalitate urbană și o adăpostire a lui, creînd în primul rînd senzația fizică de protecție, prin diminuarea agresivității senzoriale și crearea condițiilor materiale necesare, dar încă nu suficiente, care să permită corpului revenirea la sine, deturnarea atenției dinspre securitatea sa ontologică și pragmatismul gesturilor mecanice, rutiniere, specifice cotidianității stradale, înspre grija de sine înțeleasă ca preocupare pentru punerea în valoare a capacităților proprii de mediere, de la medierea sinelui cu sine, trecînd prin medierea sinelui cu alți sine reali sau imaginari, vii, morți sau nenăscuți, pînă la medierea comunitară.

Pentru ca biblioteca să poată îndeplini această condiție, arhitectura ei trebuie să fie, după expresia lui Benoît Goetz, „une merveille de discrétion”, o minune de discreție, un edificiu non-monumental, fără a fi însă modest, non-ostentativ, dar rămînînd ușor de identificat. Într-o logică spațială primitivă a centrului și periferiei, biblioteca trebuie să-și poată crea propria centralitate, indiferent de locul fizic în care se află în oraș. Altfel spus, ea trebuie să se constituie ca un pol centripet, capabil să deturneze trasee cotidiene, să magnetizeze și să stimuleze într-un prim moment tactici pietonale care să conducă apoi spre o anumită dispoziție mental-afectivă propice informării, cunoașterii, medierii etc.

Biblioteca – heterotopie și heterocronie

Ca arhivă, biblioteca se propune ca un spațiu sedimentat, stratificat, un spațiu al explorării altor spații și timpuri. Ea este heterotopie în sensul strict, așa cum o definea Foucault, un spațiu altfel care întrerupe ordinea spațiului curent, a spați-

ilor date ale locuirii, muncii sau traversării, care fragmentează ritmul monoton al teritoriului urban pentru a introduce un prag, o denivelare și pentru a face astfel posibilă pătrunderea într-un univers cu totul nou al semnificațiilor temporale și spațiale („muzeele și bibliotecile sînt niște heterotopii în care timpul nu încetează să se adune și să se cațare în vîrful lui însuși”, spune Foucault, vorbind despre heterocronii ca rupturi în ordinea timpului ce însoțesc rupturile spațiale). Heterotopia bibliotecii funcționează ca un inconștient colectiv, în care trecutul, prezentul și viitorul se înlănțuie după alte logici și în alte configurații spațiale, în care trecutul cel mai îndepărtat se reactivează și coexistă pașnic, într-un mod aproape de neînțeles, cu clipa prezentă și cu proiectele viitorului. Inconștientul colectiv este împărțit individual de cel care-și abandonează starea de maximă atenție a conștiinței specifice regiunii spațio-temporale a vieții cotidiene pentru a se dispune sau pentru a se expune unei alte stări, aceea în care este străbătut de gîndurile și afectelor altora, din alte vremi și din alte locuri, o expunere nu doar la trecuturi, ci și la stări viitoare, ale sale sau ale comunității sale. Inconștientul colectiv se depune în urnele arhivelor scrise (ori înregistrate, azi) nu pentru a se mumifica sau muzeifica, ci pentru a retrăi în intelecte, imaginații și afectivități diferite, pentru a traversa și a provoca stări individuale și colective noi, pentru a prezentifica trecuturi și a proiecta în viitor prezenturi.

Biblioteca – spațiu public?

Ca să putem vorbi pe deplin despre spațiul public al bibliotecii, trebuie să evaluăm măsura în care aceasta răspunde unora dintre criteriile care fac dintr-un loc sau o rețea de locuri un spațiu public. Împărțim aici ideea exprimată în unele dintre teoriile contemporane după care un loc (topos), luat în dimensiunile sale

geometrice sau topografice, o suprafață de betonată, asfaltată sau plantată, nu este suficientă, nici măcar necesară, pentru a căpăta atributul de public. Că în expresia „spațiu public” termenul înșelător este mai degrabă cel de „spațiu”, atîta vreme cît rămînem la o comprehensiune fizicalist-newtoniană a lui și nu-l gîndim ca nume al unei deveniri, spațializare, iar în cazul spațiului public, nume al unei spațializări a ceea ce este public sau devine public prin chiar această spațializare. Să clarificăm această idee modulînd-o pe cazul specific al bibliotecii.

1) Accesibilitatea

Spațiul public trebuie să fie deschis și al deschiderii, un spațiu accesibil oricărui anonim și tuturor necunoscuților, care nu are nevoie de identificări, autorizări și competențe specifice pentru a-l practica, pentru a intra sau ieși din el.

Pentru ca biblioteca să poată fi considerată un spațiu public din punctul de vedere al accesibilității, arhitectura ei, programul ei de funcționare, configurarea ei internă trebuie să îngăduie vizitarea facilă, intrarea și ieșirea din locurile ei conform unei organizări spațiale intuitive. În cazul mai precis al resurselor sale documentare sau informatice, accesibilitatea se traduce și prin posibilitatea identificării și utilizării rapide a acestor resurse, fără ca utilizatorul sau vizitatorul să aibă nevoie de o instruire avansată prealabilă. Deschiderea bibliotecii se declină în flexibilitatea orarului său și în disponibilitatea pe care personalul său calificat o manifestă față de orice utilizator sau vizitator, fără a face din această calificare pretextul unei distanțe formale ori al unei ierarhii simbolice.

2) Conflictualitatea

Spațiul public trebuie să îngăduie și să protejeze diferența, antagonismul și conflictul. În cadrul său, indivizii intră în raporturi diferențiale și ca diferiți, acceptîndu-i pe ceilalți ca adversari, concurenți, dar nu

ca inamici. Rivalitatea este un alt nume al acestei conflictualități, ce nu trebuie înțeleasă în sensul negativ-distructiv al termenului, ci ca pe o sursă de creație și de evenimente.

Cum se poate traduce o asemenea caracteristică în spațiul unei biblioteci, care trebuie să fie mai degrabă un loc al egalității și al lipsei de conflict, un loc în care inegalitățile și conflictele sociale să poată fi anulate pentru o vreme? Biblioteca, în oricare dintre configurațiile sale (urbane sau rurale, universitare, naționale, de cartier etc.), este un spațiu al diferenței. Nu doar pentru că ea însăși este un spațiu diferit de cele care o înconjoară, dar și, mai ales, pentru că e ospitalieră cu diferențele; pentru că în raport cu monotonia comportamentelor și convingerilor dominante, ea are ca materie primă diferența și alteritatea, mai precis strategiile individuale și colective de cunoaștere și cultivare a acestora. Desigur, biblioteca nu preia din spațiul străzii sau din alte spații publice potențialul de conflictualitate care le conferă acestora o dimensiune agonistic-politică explicită. Ea nu este un loc al revendicărilor de natură socială, economică sau de altă natură; poate să devină incidental sau accidental un asemenea loc, dar vocația ei se situează într-un anterior al revendicărilor. Spus simplu, biblioteca poate să fie prin excelență locul forjării unei anumite cetățenii și atitudini civice, și prin cunoașterea istoriei și manifestărilor acestora în trecut, dar și, mai ales, prin accesul la informații de natură politică și juridică stipulând drepturile, libertățile și obligațiile omului. O instruire oricât de sumară la care biblioteca poate participa cu toate resursele sale poate avea darul de a stârni o conștiință civică sensibilă la formele de dominație și control existente și capabilă, printr-o cristalizare mai complexă, să participe la mobilizarea de contra-puteri sociale. Cred că abia în acest sens putem

recunoaște bibliotecii dimensiunea conflictualității.

3) Vizibilitatea

Spațiul public trebuie să-i facă vizibili pe practicanții ei și să se ofere neîncetat ca ansamblu de locuri ale vizibilității. Nu ale supravegherii (video), nu ale controlului, ci ale negocierii limitei dintre ceea ce trebuie să se vadă și ceea ce trebuie să rămână ascuns, dintre ceea ce trebuie să se spună și ceea ce nu trebuie să se spună. Vizibilitatea în spațiul public nu poate fi separată de chestiunea expunerii (act de curaj, după Hannah Arendt, act de expunere prin rostire publică a cuvintelor și ideilor) și de chestiunea transparenței.

Ce reține biblioteca din această vizibilitate? Într-un prim moment, biblioteca este ea însăși vizibilă, iar aceasta chiar de două ori: ca edificiu public aflat la îndemână, în calea trecătorilor sau a celor interesați, dar vizibilă și ochiului invizibil al conștiinței individuale și colective, care, printr-o educație laborioasă și deloc spectaculoasă, o poate plasa pe harta mentală a reperelor sale formative, educative ori creative. Efortul cel mare pe care trebuie să-l facă responsabilii bibliotecilor (de la administrații publice, locale și centrale, pînă la instituțiile culturale și agenții privați) este să fixeze în vizibilitatea parcursurilor personale sau de grup biblioteca drept reper inevitabil pentru creșterea în maturitate profesională și publică a individului sau comunității. Cum să faci (întrebare aproape retorică, desigur) astfel încît biblioteca să fie, și asta chiar pentru copii și mai ales pentru ei, o alternativă de timp liber sau de timp util nu numai în raport cu ofertele mult mai tentante ale divertismentului și consumului, ci și cu ofertele de informare pe care le oferă abundent și neselectiv lumea virtuală? Nu cumva își poate croi biblioteca propriul plan de expunere în vizibilitate tocmai prin inteligența cu care știe să distingă între cunoaștere și informare, iar, înăuntrul

acesteia din urmă, între o informare pertinentă (adică utilă, non-contradictorie, completă și non-agresivă) și un bombardament cu zgomot informațional specific mediilor televizate, mai ales, ori o informare pur cantitativă proprie internetului.

Dar biblioteca poate să moduleze vizibilitatea și în alt sens, înăuntrul și în jurul spațiilor sale: să se expună și să-și facă transparentă misiunea într-un mod cât se poate de concret, printr-o prezentă publică marcată, prin provocarea de evenimente culturale de interes larg sau asocierea la ele, prin asumarea în acțiunile sale a unor valori ale cunoașterii, culturii, artei, democrației, drepturilor omului etc.

4) Comunalitatea

Spațiul public trebuie să rămână comun, în ambele sensuri ale acestui cuvânt. El este un spațiu comun, întrucât nu aparține nimănui în mod precis și tuturor în același timp. El creează astfel premisele egalității, prin inapropriabilitatea sa și prin accesul și practica în comun, în mai mulți. Spațiul public este și un spațiu al comunului, pentru că practica lui se face în nume comun, fără a angaja nume proprii sau, cel puțin, fără a utiliza aceste nume proprii ca surse de autoritate și de adevăr.

Din punctul de vedere al acestei caracteristici, și în cele două înțelesuri ale termenului, biblioteca este prin excelență un spațiu public. Ea este astfel tocmai ca loc al comunității, loc de întâlnire, loc de „socializare” altfel (acceptînd pentru o clipă un sens pozitiv al acestui termen), un loc în care virtutea faptului-de-a-fi-în-comun (*Mitsein*), de a-fi-unul-cu-celălalt (*Miteinandersein*) se materializează existențial prin capacitatea bibliotecii de a aduce laolaltă indivizi, de a suda ceea ce spațiile private sau spațiile personale desfac în intimism sau în utilitarism. În acest sens, ea se propune și ca resursă pentru comunitate, dacă înțelegem aici și resursele de documentare sau de evenimente, dar și

resursele de „comun”, potențialul său de agregare și creativitatea de care trebuie să fie capabilă pentru a strînge comunitățile în jurul său. De aceea, biblioteca funcționează ca un accelerator (stimul, motivație, pretext, context) pentru mobilizarea acelei dimensiuni a vieții în comun pe care strategiile contemporane de marketing fie o disprețuiesc, fie o manipulează comercial, fie, în sfîrșit, o exploatează prin masificare.

Al doilea sens al termenului „comun” se activează prin bibliotecă sub forma instituirii unor practici repetitive: ea nu trebuie să rămînă locul unor evenimente sau întâlniri excepționale, chiar dacă într-o primă fază ea are a se manifesta în acest fel pentru a-și marca prezența publică. Biblioteca trebuie să poată oferi motivația revenirii, instituind comportamente previzibile și progresiv constructive, de genul acelor gesturi și convingeri care, devenind comune, adică obișnuite, sînt capabile să participe la construirea unui (traî-în-) comun, a comunităților transversale (adică nu constituite pe criterii tari și exclusive, etnice, rasiale, religioase, sexuale etc.), animate de interese specifice și cu valențe publice.

În fine, și prin conjugarea cu trăsături anterioare, spațiul bibliotecii este unul comun pentru că nu are nimic excepțional în el și nu pretinde celor care-l ocupă nici o însușire excepțională, calități sau convingeri altele decît cele pe care e edificată biblioteca însăși.

5) Temporalitate

Spațiul public este locul în care trebuie să se întîmple ceva, care poate găzdui evenimentul (și nu doar evenimente planificate). Astfel, spațiul public este „locul” în care ceva are mereu loc, locul evenimentelor, surprizelor, împlîrîrilor și împlînirilor. Este, de asemenea, spațiul ruperilor de timp, al întîrzierilor și amînărilor, al imprevizibilității – al corpurilor altfel, al gesturilor și vorbelor altfel – și, deci, al expunerii fiecăruia

și a tuturor la ceea ce nu era nicidecum așteptat.

Așa cum spuneam mai sus, citîndu-l pe Foucault, biblioteca este heterocronie prin alterarea temporală pe care o propune. Înmagazinînd timpuri trecute, întredeschizînd timpuri viitoare, ea alterează și prezentul (ar fi mai corect să spunem că îl dezalterează, în sensul medical și cosmetic al termenului): îl detensionează și purifică de ingredientele sale imediat pragmatice și de ritmurile sale amestecate, pentru a-l destinde și a-l pune la dispoziția celui care deschide ușa bibliotecii. În bibliotecă, omul nu mai trebuie să fie sub vreme, ci în ritm cu ele.

6) Raționalitate

Spațiul public trebuie să fie locul învățării și exersării unei raționalități individuale și colective. Cei care îl practică sînt cetățeni liberi, subiecți politici înzestrați cu rațiune, voință și responsabilitate capabili să formuleze argumente și revendicări comprehensibile și negociabile.

Biblioteca este un obiect arhitecturat rațional; resursele documentare (imprimante sau electronice) pe care le depozitează sînt, la rîndul lor, expresii ale unei raționalități multiple sau, mai exact, ale unei gîndiri care a putut fi, în istoria ei, mitologică, religioasă, artistică, politică, științifică, economică, filosofică etc. Ea îi interpelează pe cei care o frecventează îndeosebi în calitatea lor de ființe raționale și autonome. Provocarea cu care se confruntă azi biblioteca se

referă la abilitatea sa de a face să trăiască arhivele ei de raționalitate în forma discernămîntului privat și public pe care indivizii sînt sau nu în stare să-l manifeste atunci cînd este vorba de existențele lor proprii ori de cele ale semenilor lor. Raționalitatea publică luată aici drept miză a bibliotecii poate să se refere la capacitatea pe care oamenii o pot dobîndi grație trecerii prin sau frecventării regulate a spațiului său în vederea expresiei și acțiunii publice.

7) Sensibilitate

Spațiul public trebuie să fie locul învățării exersării unei sensibilități individuale și colective. Spre deosebire de spațiul privat, loc al intimității corporale, și de spațiul profesional, loc al funcționalității corporale, spațiul public este locul iruperii corporale ca masă (și mască) purtătoare a unui rol public, altul decît cel atribuit prin locul propriu acasă ori la muncă. Acest loc, în cazul bibliotecii, face loc unei prezențe corporale sensibile detașate de grijile casnice și de stresul muncii, într-o relaxare senzorială ce se propune ca stare de fond de pe care se pot înălța curiozitatea epistemică, dorința de informare, disponibilitatea la comunicare și la comuniunea cu ceilalți. Există deci și o dimensiune sensibilă a bibliotecii, prin materialitatea sa arhitecturală și prin amenajarea sa discretă, primitoare și tolerantă nu doar cu gîndurile celor care-i calcă pragul, ci și cu senzațiile și sentimentele lor.